

Роберт Музил О глупости

Превео
ЈОВИЦА АЋИН

БУКВАР

ДАМЕ И ГОСПОДО!

Онај ко се подухвата да говори о глупости, ризикује данас да буде осрамоћен: може бити оптужен за уображеност или му може бити пребачено да хоће да ремети историјски развитак. Пре неколико година сам већ написао: „Кад глупост не би толико наликовала напретку, таленту, нади или усавршавању, да их човек не може разликовати, нико не би желео да буде глуп.“¹ Било је то 1931. године; а нико се неће усудити да оспори да свет отада није баш нешто напредовао нити постао савршенији! Стога је, постепено, све мање могућно одгађати питање: „Шта је заправо глупост?“

Не бих ни да заборавим да кажем да сам, као писац, давно још упознао глупост, да смо се дружили више него једном! Уосталом, кад се човек рађа за књижевност, он се суочава с готово неодредивим отпором, а који може, изгледа, да поприми разне видове: било личан вид као, рецимо, увек достојан вид професора књижевности коме, навикнутом на сагледавање с неизмерних одстојања,

¹ Вид. Музилов роман *Човек без својстава*, том I, гл. 16. – *Прев.*

на несрећу недостаје циљ у савременом тренутку, било општији вид, замагљен, као што је замена критичког суда комерцијалним, откако је Бог – у својој доброти, чији нам путеви остају недокучиви – људски језик доделио чак и филмским ауторима. Ту и тамо сам већ описао извесне од ових појава; није нужно изнова сводити или допуњавати тај рачун (а био би то, вероватно, немогућ задатак, с обзиром да све ствари данас теже да се увећавају); довољно је истаћи неоспорну чињеницу да се недостатак смисла за уметност код народа не изражава само у рђавим раздобљима и у грубом виду, него и у добрим и у свим видовима, тако да је разлика између репресије или забране и почасних доктората, додељивања универзитетских катедара и награда, тек у степену.

Увек сам подозревао да је тај разнолики отпор неког народа, који се размеће да воли уметност у стварању и у свакој духовној финеси, био само глупост, можда посебна врста глупости, естетска, а можда и афективна глупост; показујући себи на тај начин, у сваком случају, да оно што називамо „леп дух“ може бити подједнако сматрано „лепом глупошћу“; ни данас још не видим никаквог разлога да мењам поглед. Без икакве сумње, све што квари неки тако посве људски наум, какав је уметнички, није могућно свести на глупост; нужно је такође – искуства протеклих година посебно су на то указала – нешто од тога приписати различитим врстама клонулости. Али, не би требало приговарати ни да појам глупости нема са овим баш ничег заједничког, уз изговор да се он односи на разум а не на осећања из којих, напротив, уметност произилази. Била

би то заблуда. Чак је и естетско уживање подједнако *суђење* и *осећање*. Дозволићете ми да вас подсетим не само да Кант, према великом аксиому преузетом од њега, говори о моћи естетског *суђења* и *судовима* укуса него и да поновим антиномију којом он овако завршава:

Теза : Суд укуса не заснива се на појмовима, јер би се, иначе, о њему могло расправљати (и могао би се окончати доказом).

Антипитеза : Он се заснива на појмовима, јер се, иначе, о њему не би могло ни расправљати (и не би се могла изискивати једнодушност).

Уз то, желим да поставим питање: нису ли, полазећи од политике и хаоса живота уопште, расуђивање и антиномија аналогни? И не би ли се на послетку различите форме глупости нашле, као њихове сестре и сестрице, баш тамо где су расуђивање и ум најчистији? Нећу више да инсистирам на њиховој важности. Еразмо Ротердамски је записао у истанчаној књизи, која је још свежа као првог дана, у *Похвали лудосији*, да постоје извесне глупости без којих човек не би чак ни угледао светло дана!

Можемо себи да дочарамо моћ, огромну колико и бесрамну, глупости над нама, сагледавши пријатну конспирацију изненађења коју углавном прихвата онај ко претендује, док гаји поверење у себе, да евоцира то чудовиште под његовим именом. Почео сам с тим да сам то окусио на себи; није дуго трајало и добио сам историјску потврду дана кад сам, пошавши у потрагу за претходницима у изучавању глупости – наишавши, уосталом, тек на мали број, мудраци су склони, изгледа, једино да разматрају мудрост! – од једног ерудите међу мојим пријатељима добио текст предавања из 1866. године чији је аутор Јох. Ед. Ердман,¹ Хегелов ученик и професор у Халеу. То предавање, насловљено *О илудијосији*, почиње, у ствари, евоцирањем смеха којим је поздрављена његова најава; и откако знам да чак и један хегеловац може да му буде изложен, уверен сам да постоји нешто посебно у човековом ставу према оном ко би хтео да расправља о глупости; а извесност да постоји тако изазвана психолошка моћ, снажна и дубоко двосмислена, испуњава ме сметеношћу.

¹ *Johann Eduard Erdmann* (1805–1892), немачки филозоф и историчар филозофије. – *Прев.*

Склон сам, дакле, да вам признам своју немоћ пред проблемом: наиме, не знам шта глупост јесте. Нисам открио теорију глупости помоћу које бих могао да предузнем спасавање света; нисам чак ни открио, у оквирима научне баштине, нити једног јединог истраживача који ју је узео за свој предмет, па чак ни сведочанство о једнодушности која би боље или горе била установљена о њој као теми у анализи аналогних појава. Можда је за то крив мој недостатак обавештења; али, вероватније је да је питање „Шта је глупост?“ подједнако мало природно за модерно мишљење колико и питање: „Шта је лепо, или добро, или електрична струја?“ Жеља да прецизирамо тај појам и на питање које претходи читавој егзистенцији нађемо колико одмерен толико могућан одговор, није због тога мање жива; отуда сам, једног лепог дана, и ја пожелео да одговорим на питање, да бих знао, шта је глупост „у стварности“, а не више у којем се облику она распростире, што би пре била дужност и надлежност мог заната. И тако, пошто сам себи ускратио помоћ књижевности, а помоћ науке ми била одбијена, покушао сам да се ствари подухватим потпуно наивно, онако како се то чини у сличном случају, напосто испитујући употребу речи „глупо“ и сродних речи, претресајући најобичније примере и трудећи се да сучелим своја запажања. На несрећу, овај поступак личи увек донекле на лов на лептирове: дато вам је да на тренутак следите предмет, не губећи га из ока, за који верујете да га посматрате, али обично се, уосталом, убрзо догоди, услед цик-цак кретања, да се умешају друге, сличне лепидоптере, па више не знате да ли је то још исти

који следите. Тако, узорци из фамилије *īluyōsī* неће вам увек дозволити да будете сигурни да ли је њихово сродство доиста изворно или само спољашње, и да нисте услед неког превида прешли с једног на други; и неће вам бити баш лако да их све скупите под исти шешир, за који бисте могли рећи да је доиста направљен за неку празну главу.

Начин којим почињете, у таквом случају, готово је неважан; почињемо, дакле, било како, али водећи рачуна можда о почетном проблему који се састоји у томе да ко год хоће да говори о глупости или да му буде од неке користи такво излагање мора да пође од претпоставке да он сам није глуп; наиме, да прокламује да он о себи суди као о паметном, иако то углавном важи управо као знак глупости! Ако се, међутим, питате зашто је тако, први одговор који вам пада на памет изгледа да је покривен дебелим слојем предачке прашине потчињености, пошто он тврди да опрез налаже да се не показујете паметним. Тај неповерљиви опрез, данас безмало неразумљив, потиче вероватно из доба кад је стварно било паметније, за најслабијег, да себе не сматра интелигентним! Глупост, напротив, успављује неповерљивост; она „обезоружава“, како се то данас каже. Неколике трагове те врсте препредежности налазимо у извесним односима зависности у којима су снаге дотле неједнаке да најслабији покушава да се из њих извуче правећи се глупљим него што јесте; тако стоји, рецимо, са оним што зовемо слушкињским лукавствима: опхођење подређених према господарима вичнијим говору, односи војника према официру, ученика према

На позив аустријског Радничког савеза, Роберт Музил¹ је одржао, у Бечу, 11. марта 1937. године, своје сад већ легендарно предавање о глупости. Поновио га је недељу дана касније, 17. марта. Исте године, оно је било објављено као посебна књига код издавачке куће Берман-Фишер.

Музил је о глупости размишљао, у најмању руку, од 1935. године, кад је написао низ афоризама. Део тих афоризама објављен је у *Народним новинама* у Базелу (*National Zeitung*). Нешто од тих афоризама преузет је у тексту предавања чији је превод у вашим рукама. Премда је о глупости почео да пише у форми афоризама, очигледно је да Музила афористичка форма није потпуно задовољавала. Тако, у писму Бернарду Гретхујзену, од 26. децембра 1935. године, он пише: „Што се афоризама тиче, ствари су прошле веома лоше. Они о глупости испали су добри, али дуги, а како није могућно барем двапут у сваком елементу од тридесетак афоризама искористити реч глупост а да читаоцу то не изгледа као друм оивичен рекламним паноима за најбоље аутогуме и уља за под-

¹ Роберт Музил је рођен 1880. године у Клагенфурту, Аустрија. Умро је, као избеглица, 1942. године у Женеви, Швајцарска. Међу његова дела убрајају се, између осталог, *Три жене*, *Остаток живота*, *Помећуће*, *Идиом*, *Терлеса*, *Човек без својства*.

мазивање, суочио сам се с техничким проблемом који још нисам успео да решим (можда бих о глупости требало да направим есеј, али нећу), тако да сам морао да прибегнем старом систему одлагања настрану...“

Две године доцније, предавање у Бечу му пружа прилику да својим размишљањима да коначан облик. Пише о томе Оту Пехту, те 1937. године: „Током читања штампаног предавања наслутићете, допадне ли вам се његов импровизаторски стил, да моја независност није била ни под каквом претњом.“ Биће још прецизнији у писму Владимиру Елијасбергу, априла 1937. године: „Нисам имао научне намере, па ни психолошке или социолошке, него би се пре ту могла видети извесна друштвена критика (у чијој позадини је и једва наговештена естетичка критика).“

Иначе, Музил је придавао велики значај свом раду о глупости, у неку руку „тек нешто мањи“ од значаја који је приписивао свом животном романескном делу *Човек без својсџава*. Отуда ће у писму Виктору Цукерхандлу, новембра 1938. године, на месту где евоцира све своје најважније књижевне и интелектуалне подухвате, рећи следеће: „Нема у томе неког старог блага од којег би нам било одвратно да се одвојимо, а нису то ни икакве етапе мога дела; то су елементи почевши од којих се образовала концепција дела које је, у својим главним видовима, у противречности с концепцијом нашег времена и која, упркос мојим делимичним успесима, није била схваћена.“ Да, Музилово предавање о глупости свакако дочарава неке од главних елемената на којима је била заснована концепција његовог незаобилазног дела. А кад је реч, рецимо, о романескној трилогији *Човек без својсџава*, ваља подсетити да ће многи зналац и писац бити спреман да устврди како је у питању можда најважније књи-

жевно дело у немачкој књижевности двадесетог столећа. Премда необичан, а без икакве сумње далекосежан увид у ондашње догађаје, међу којима се истицало разрастање нацизма, овај критички рад о глупости је достојан одблесак Музилове романескне трилогије, заправо, зашто не рећи, видовити рад који је и данас актуалан као и првог дана кад је изговорен, и не само кад је у питању расуђивање о националним и политичким глупостима... У њему лако и брзо препознајемо сопствену болест, па тако и болест света који се мења, а да у понеким стварима остаје исти од памтивека.

Ј. А.

Садржај

О глупости.....	7
Сажета хронологија живота и дела Роберта Музила ..	41
Јовица Аћин: <i>Музилова студија о људности</i>	49